

Римарчук Ольга Вікторівна –
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри
кримінального процесу НАВС

ОПЕРАТИВНІ ПІДРОЗДІЛИ: РЕАЛІЇ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Присвячено проблемним питанням правового статусу оперативних підрозділів, із подальшим формуванням деяких положень і пропозицій, що спрямовані на вдосконалення законодавства та правозастосовної діяльності вказаних підрозділів.

Ключові слова: оперативні підрозділи; оперативно-розшукова діяльність; слідчі (розшукові) дії; негласні слідчі (розшукові) дії; доручення.

Посвящена проблемным вопросам касательно правового статуса оперативных подразделений, с последующим формированием некоторых положений и предложений, направленных на усовершенствование законодательства и правоприменительной деятельности указанных органов.

Ключевые слова: оперативные подразделения; оперативно-розыскная деятельность; следственные (розыскные) действия; негласные следственные (розыскные) действия; поручения.

The article is devoted problem questions tangent legal status of operational units, with the subsequent forming of some positions and propositions are suggested to improve the legislation and the law application activity of the indicated organs.

Keywords: operational units; operatively-search activity; investigation (search) activities; unspoken investigation (search) activities; orders.

За останні два десятиліття Україна відчула колосальні законотворчі перетворення, які відбувалися шляхом реформ із постійним оновленням законодавчої бази, перегляду усталених теоретичних позицій у напрямі правових новацій. Прийнятий 13 квітня 2012 р. Кримінальний процесуальний кодекс (КПК) України став вінцем багаторічних напрацювань [1]. Незважаючи на такі масштабні перетворення в законодавстві й кримінально-процесуальній науці, існує ціла низка невиконаних завдань. Так у центрі наукових дебатів постає питання законодавчого трактування поняття та визначення компетенції такої процесуальної фігури, як оперативні підрозділи.

Проблеми визначення повноважень, організації діяльності оперативних підрозділів, співвідношення оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування досліджували такі вчені, як: Б. І. Бараненко, Б. Т. Безлепкін, А. В. Белоусов, В. В. Гевко, В. А. Глазков, Е. О. Дідоренко,

О. Ф. Долженков, І. М. Доронін, С. Ю. Ільченко, Є. Г. Коваленко, В. А. Колеснік, Я. Ю. Кондратьєв, Є. Д. Лук'яничков, А. О. Ляш, В. Т. Маляренко, М. А. Погорєцький, Е. В. Рижков, І. В. Сервецький, А. Г. Цветков, М. Є. Шумило та ін. Одночасно, констатуєчи значний науковий внесок цих учених у розроблення зазначеної проблеми, зауважимо, що слід урахувувати останні зміни у законодавстві щодо сучасного розуміння поняття оперативних підрозділів та їх діяльності, які потребують наукового дослідження для вдосконалення законодавчого регулювання та правозастосовної практики в цій сфері, що зумовлює актуальність теми цієї статті.

У чинному КПК України містяться “подвійні стандарти” або синонімічні категорії без розкриття їх значення. До таких можна віднести: оперативні підрозділи; орган, що здійснює оперативно-розшукову діяльність; особа, яка проводить відповідну процесуальну дію; службова особа, яка прийняла відповідне процесуальне рішення; уповноважена службова особа, якій надано право здійснювати затримання; службова особа, уповноважена на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та ін. Крім того, безпосередньо як самостійний учасник кримінального судочинства чинний КПК України не закріплює зазначені вище поняття, що призводить до термінологічної логічної невизначеності.

Досліджуючи кримінальний процесуальний закон, з'ясовано, що у ч. 1 ст. 41 КПК України законодавець обмежився лише переліком відповідних правоохоронних органів, до яких як структурні елементи належать оперативні підрозділи. Такими підрозділами є: оперативні підрозділи органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, які здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів Державної пенітенціарної служби України, органів Державної прикордонної служби України, органів Державної митної служби України.

Крім того, лише завдяки назві статті (“Оперативні підрозділи”) та зазначеного переліку органів, можна зрозуміти, що йдеться саме про ті підрозділи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність (ОРД) на підставі Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність”.

Стаття 5 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” чітко визначає підрозділи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, до них входять: Міністерство внутрішніх справ України; Служба безпеки України; Служба зовнішньої розвідки України; Державна прикордонна служба України; управління державної охорони; органи і установи виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної пенітенціарної служби України; розвідувальний орган Міністерства оборони України; органи державної митної служби.

Порівнюючи перелік оперативних підрозділів, які здійснюють ОРД, зазначених у ст. 5 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” з переліком оперативних підрозділів ч. 1 ст. 41 КПК України, з'ясувалось, що вони не збігаються. Стаття 5 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” дає більш ширший перелік підрозділів. До ч. 1 ст. 41 КПК

України не потрапили підрозділи таких органів: Служби зовнішньої розвідки України; управління державної охорони; розвідувального органу Міністерства оборони України. Таким чином можна дійти висновку, що деякі законодавчі положення КПК України та Закону України “Про оперативну-розшукову діяльність” не кореспондують один одному, регулюють відносини суб’єктів ніби паралельно, не перетинаючи один одного.

Статтею 129 Конституції України закріплено основні засади судочинства, серед яких передбачено принцип змагальності сторін. Зміст цього принципу передбачає самостійне обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів засобами, передбаченими КПК України (ч. 1 ст. 22 КПК).

Згідно з п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК України сторонами кримінального провадження є: з боку обвинувачення – слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор, а також потерпілий, його представник та законний представник у випадках, установлених КПК України; з боку захисту – підозрюваний, обвинувачений (підсудний), засуджений, виправданий, особа, стосовно якої передбачено застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, їх захисники та законні представники [2, с. 119].

Згідно з зазначеним переліком сторін, оперативні підрозділи не знайшли свого відображення у ст. 3 КПК України, хоча фактично належать до сторони обвинувачення (1 розділ, 3 глава, 2 параграф).

Отже, оперативні підрозділи є складовими структурами відповідних правоохоронних органів, наділені законом специфічними повноваженнями з проведення оперативно-розшукових заходів [3, с. 144]. Уважаємо, що і законодавець дотримується такої думки, коли особливо звертає увагу в нормах закону на існування цих органів. Однак своє особливе ставлення до вказаних суб’єктів він нормативно не деталізує, крім поодиноких виокремлюючих згадувань у кримінально-процесуальному законі.

Єдине джерело, яке може надати законодавче тлумачення такого поняття, як “оперативні підрозділи” – це наказ “Про затвердження Інструкції “Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні” від 16 листопада 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5/. У розділі 1 зазначеної інструкції розкрито поняття таких дефініцій, як “Уповноважений оперативний підрозділ” (п. 1. 7. 1.) та “Уповноважена особа” (п. 1. 7. 2.). Так, уповноваженим оперативним підрозділом вважається оперативний підрозділ, який входить до складу державного органу, визначеного у ст. 246 КПК України, залучений за рішенням керівництва органу до здійснення або участі у проведенні негласної слідчої (розшукової) дії, а уповноважена особа – це співробітник (працівник) уповноваженого оперативного підрозділу, залучений за рішенням керівника до проведення або участі у проведенні негласної слідчої (розшукової) дії, інші особи, залучені за рішенням слідчого, прокурора, оперативного підрозділу.

Проведений аналіз може бути покладений за основу ідеї виокремлення самостійної норми тлумачного характеру про підрозділи, наділені правом особливого виду діяльності – здійснювати ОРД, з метою встановлення однакового розуміння та правильного застосування вказаної процесуальної норми.

Процесуальна діяльність оперативних підрозділів полягає у здійсненні слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора, не виходячи за його межі [2, с. 132]. Під час виконання доручень слідчого, прокурора працівник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого. Працівники оперативних підрозділів не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора.

Делегувати свої повноваження на час виконання доручення працівникам оперативних підрозділів ідея цікава, однак з огляду на той масив кримінальних справ, які знаходяться у провадженні слідчих, є велика загроза, що зазначені оперативні працівники просто не встигатимуть після виконання доручень “змінювати повноваження” зі слідчого на оперативного працівника.

У кримінально-процесуальному законі немає єдиної норми, яка б містила всі повноваження оперативних підрозділів. Вони здебільшого розосереджені в різних статтях КПК України і не кореспондують один одному. Зауважимо, що слід зосередити всі повноваження вказаних суб'єктів в одній нормі [3]. Наведено лише частину проблемних питань, залишивши поза увагою багато новел кримінального процесу України, які стосуються діяльності оперативних підрозділів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний процесуальний кодекс України, прийнятий Верховною Радою України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI // *Голос України*. – 19 трав. 2012 р. – № 90–91.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. – К. : Юстініан, 2012. – 1224 с.
3. Кримінально-процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 1 / Бандурка О. М., Блажівський Є. М., Бурдоль Є. П. та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – 768 с.